



**AJER**  
AKADEMIC JOURNAL OF  
EDUCATIONAL RESEARCH

# ISSUE 1

**AKADEMIC JOURNAL  
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)  
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

**FEBRUARY 2024**

**[WWW.AJERUZ.COM](http://WWW.AJERUZ.COM)**

## RUHIY RIVOLANISHIDA SUSTLASHGAN BOLALAR RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS TOMONLARI

*Egamberdiyeva Nigora Azizovna*

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

*Rahmonova Parvina Abdumannon qizi*

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada ruhiy rivojlanishida sustlashgan bolalar rivojlanishining zamonaviy jihatlari va ularning turlar kelib chiqish sabablari, ular bilan olib boriladigan korreksion ishlar mukohama qilinadi.*

**Kalit so‘zlar:** *RRS bola, konstitutsional, psixogen, somatogen, serebral shakli, asteniya, inklyuziv ta’lim.*

Ruhiy rivojlanishi sustlashganlik tushunchasi - ruhiy pedagogik tushuncha bo‘lib, bolalarning ruhiy rivojlanishini orqada qolishini ifodalaydi. Bunday orqada qolishning asosiy sabablariga bosh miyaning minimal yuzaki, yengil zararlanishi kiradi.

Ruhiy rivojlanishi sustlashganlik - bu bolalik davridagi ruhiy kamchiliklarning eng keng tarqalgan shakllaridan biri bo‘lib, u bolaning aqliy rivojlanishining normal sur‘atini buzilishida namoyon bo‘ladi. T.A.Vlasova va M.S.Pevzner tadqiqotlar natijasida RRS bolalarni ikkita guruhni aniqladilar va ularni “psixofizik va ruhiy infantilizmga ega bolalar” deb ta’rifladilar.

Birinchi guruhga jismoniy va aqliy rivojlanish darajasi buzilgan bolalar kiradi. Ushbu bolalar jismoniy rivojlanishdagi tengdoshlaridan past, kognitiv faoliyatda va ixtiyoriy sohada infantilizm bilan ajralib turadi, o‘quv faoliyatiga qiyinchilik bilan kiritiladi, tezda charchaydi va past ish qobiliyati bilan ajralib turadi.

Ikkinchi guruh ko‘pincha miya shikastlanishining natijasida kognitiv faoliyatning funktsional buzilishi (serebroastenik holatlar) bo‘lgan bolalardan iborat. Ushbu bolalar asosiy ruhiy jarayonlarning zaifligi bilan ajralib turadi, ularda kognitiv faoliyatning chuqur buzilishlari yo‘q va yaxshi shart-sharoitlarda ular o‘qish jarayonida yuqori natijalarga erishadilar

Rivojlanishning orqada qolgan bolalarda ruhiy rivojlanishi bola yoshiga mos kelmasligi bilan birga nutqning rivolanmaganligi ham kuzatiladi. Bunday bolalarda bilish jarayonlarining orqada qolishi asosiy, hissiyot, iroda sohasidagi kamchilik esa ikkilamchi nuqson hisoblanadi. Ruhiy rivojlanishi sustlashganlik tushunchasini aslida biz qanday tushunamiz degan savol tug‘iladi. Bu tushuncha zaiflik singari ruhiy pedagogik tushuncha bo‘lib, bolalarni ruhiy rivolanishini orqada qolishini ifodalaydi. O‘zlashtirishi ortda qolgan o‘quvchilar orasida ruhiy sustlashgan bolalar ham uchrab turadi. O‘z navbatida ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning aqliy darajasi jihatdan asosan 2 guruhga bo‘linadi. Bulardan birinchisi: yengil nuqsoni bor bolalar bular maxsus sharoitda 1-3 yil ta’lim-tarbiya olganlar keyin o‘qishni ommaviy maktabning tegishli sinfida davom ettirishi mumkin. Ikkinchisi esa ruhiy rivojlanishi sezilarli darajada orqada qolgan bolalar

bular maktabni bitirguniga qadar maxsus sharoitda o'qitilishi kerak. Bunday bolalar maktab dasturini sog'lom tengdoshlari qatorida o'zlashtira olmaydi. Negaki ular hamma qatori ommaviy maktablarda o'qitilsa ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ya'ni o'rtacha o'qiydigan o'quvchining saviyasini orqaga tortadi, yaxshi o'qiydigan o'quvchining yetarli darajada o'stirishga to'sqinlik qiladi. Dastur materiallarini yaxshi o'zlashtira olmaganligi uchun RRS bolalar doimo muvaffaqiyatsizlikka uchrayveradi. Bu esa uning xatti-harakatlari va xulq-atvorida ko'pgina salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Darvoqe, bunday bolalar o'qishga qiziqishi bo'lmay, o'z tengdoshlariga nisbatan sust o'zlashtiruvchi, ma'sulyatsiz maktab dasturi o'zlashtirishga qiynaladi, ya'ni o'qish, yozish, matematika fanlarini qiyinchilik bilan o'zlashtiradi.

K.S.Lebedinskaya aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning klinik tasnifini taklif qildi:

1. Ruhiy rivojlanish sustlashuvining konstitutsional turi. Kechikish omili irsiy, oilaviy konstitutsional holat bilan belgilanadi. Genetik moyillik rivojlanishning atrof-muhit omillariga yuqori sezuvchanlikda namoyon bo'ladi: hatto homilaning oziqlanishini zaif buzilishi yoki hayotning birinchi yillaridagi kasalliklar miya tuzilmalarining rivojlanish tempining sezilarli darajada buzilishiga olib keladi.

2. Ruhiy rivojlanish sustlashuvining somatogen turi. Rivojlanishning kechikishi erta bolalik davridagi kasalliklarning natijasidir: surunkali infeksiyalar, allergiya, distrofiya, doimiy asteniya, dizenteriya. Uzoq muddatli, og'ir, ko'pincha surunkali kasalliklar bunday bolalarning ruhiy rivojlanishini keskin pasaytiradi.

3. Ruhiy rivojlanish sustlashuvining psixogen turi. Bolalar normal jismoniy rivojlanish va funktsional jihatdan to'liq miya tizimlariga ega, somatik jihatdan sog'lom. Ularning aqliy infantilizmi psixologik omil – tarbiyaning noqulay sharoitlari bilan bog'liq.

4. Ruhiy rivojlanish sustlashuvining serebral turi. Ruhiy rivojlanish tezligining buzilishi miya tuzilmalari rivojlanishning qo'pol va doimiy buzilishi, miya yarim po'stlog'ining rivojlanmaganligi bilan bog'liq. Buning sababi homiladorlik patologiyasi, og'ir toksikoz, gripp, gepatit, ona yoki otaning alkogolizmi, tug'ilish patologiyalari, shu jumladan erta tug'ilish, tug'ilish travmasi, hayotning birinchi yilida og'ir yuqumli va neyroinfeksion kasalliklar hisoblanadi.

Bolalarda ruhiy rivojlanish sustlashuvining kelib chiqishida oiladagi psixofiziologik muhit ham katta ahamiyatga ega. Bola rivojlanishida onaning o'rni katta. Bola rivojlanishida ona homiladorligi davrida qalqonsimon bezlari faoliyatining buzilganligi, yurak-qon tomir kasalliklari sabab bo'lishi mumkin. Tiroksin gormonining yetishmovchigida yosh bolalarning o'sishi, aqliy va jismoniy rivojlanishi sekinlashishi kuzatilib, kretinizm hastaligi ham paydo bo'ladi. Bugungi kunda RRS bolalarning biz nechta turlari mavjud bo'lib, olimlardan K.S.Lebendkaya, G.P.Berton, E.M.Dunoyeva va boshqalar aynan shunday bolalar klinik-psixologik jihatdan quidagi xillarga bo'lishni tavsiya etadilar:

1. Konsitutsional
2. Somatagen
3. Psixogen
4. Serebral shakli



RRS konsitutsional shaklida bolaning gavda tuzilishi sog‘lom tengdoshlariga nisbatan 1-2 yosh kichik ko‘rinadi, o‘zini yosh bolalardek tutadi. Bunday bolalar o‘quv faoliyatiga qiziqmaydigan, ish qobiliyati past bo‘ladi.

Ruhiy rivojlanishning somatogen sabablarga aloqador sustligi asteniya holatini vujudga keltiradi. Shu o‘rinda asteniya nima o‘zi degan savol tug‘iladi. Asteniya bu – surunkali charchash, darmonsizlik ya‘ni ruhiy quvvatsizlik. Bunday bemor kayfiyati o‘zgaruvchan bo‘lib tez-tez toliqadi.

Ruhan sust rivojlanganlikning psixogen shaklida bola erta yoshligidan noqulay, noto‘g‘ri sharoitda tarbiyalanadi, ya‘ni birinchidan bola bilan umuman shug‘ullanmaslik, uni o‘z holiga butunlay tashlab qo‘yish (gipoapeka). Bunday bolalarda burch va ma‘suliyat hissi shaklanmaydi. Ikkinchidan bolaga nisbatan haddan tashqari qo‘pol munosabatda bo‘lish. Jismoniy jazolash, qattiqqo‘llik qilish, ota-onalarning alkogolizmga aloqador tajavuzkorona munosabatlarni bolani mudom asabiylashtirib ruhan rivojlanishdan orqada qolishga sabab bo‘ladi. Bunday bolalarda qo‘rqoqlik, juratsizlik qo‘pollik va boshqa hislatlar shakllanadi. Uchinchidan esa bolani har tomonlama erkalatish, yetarli mustaqil faoliyatga o‘rgatmaslik, ma‘suliyat hissini shakllantirmaslik, haddan tashqari bolaning ko‘ngliga qarab ish tutish, oila erkasi qilib o‘stirish bolani ma‘lum miqdorda ruhiy rivojlanishida sabab bo‘ladi.

Serebral-endokrin infantilizm. Bunda asosan ichki sekretiya bezlari faoliyati buzilgan bo‘ladi. natijada bolalarda his-tuyg‘ular yaxshi rivojlanmay nevropatiya holatlari yuzaga keladi. Bolaning uyquusi, ishtahasi yaxshi bo‘lmaydi dipressiya holatlariga moyillik paydo bo‘ladi. Tabiatdan nevrozga yaqin holatlar, bular qorong‘udan, yakkalikdan qo‘rqish, o‘zi va atrofdagilar uchun xafvsirash, giperkenezlar, duduqlanish, enurez kabi holatlar bilan birga ifodalanadi.

Ruhiy sust rivojlanishining serebral shakli miya shikastlari, meningit, meningoensafalit, gidrosefaliya va boshqa kasalliklar natijasi bo‘lib hisoblanadi. Ruhiiy rivojlanishi sust bolalarning o‘qishi pasayib ketadi, biroq bu holat o‘z vaqtida to‘g‘ri aniqlansa, bolalarga tegishli yordam tashkil etilsa, ular ommaviy dasturni o‘zlashtira oladilar. Bolalar va o‘smirlar gigiyenasi instituti xodimlari, jumladan, N.P.Vayzman va boshqalar o‘tkazgan ilmiy tekshirishlari shuni ko‘rsatadiki, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar o‘zlashtirish jihatdan olganda sog‘lom va yengil darajali aqli zaif bolalar o‘rtasida oraliq o‘rinda turadi.

Darhaqiqat, bolani rivojlanishida oiladagi tarbiya muhim ro‘l o‘ynaydi. Uning tarbiyasida haddan tashqari qo‘pollik yoki haddan tashqari erkalatish, noto‘g‘ri tarbiya natijasida uning rivojlanishi izdan chiqadi. Shundan so‘ng bolada kasallik belgilari yuzaga kelishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, farzandlar tarbiyasiga hech bir ota-ona befarq bo‘lmasligi kerak. Aks holda, o‘zining salbiy oqibatlarini keltirib chiqaradi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Певзнер, М.С. Об отборе детей с временной задержкой психического развития и стойкими церебральными состояниями в специальные классы или школы / Дефектология, 2003.

2. Лебединская, К.С., Лебединский В.В., Нарушения психического развития в детском и подростковом возрасте, 2011.
3. Мальцева, Е.В. Недостатки речи у детей с задержкой психического развития младшего школьного возраста: Автореф. дис. канд. пед. наук. – М., 2004.
4. Azizovna, E. N. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda o‘yin faoliyatining o‘rni. Ta’limning zamonaviy transformatsiyasi, 1(2), 929-932.
5. Egamberdiyeva, N. A. “Raqamli ta’lim muhitida autizm sindromli bolalarni rivojlantirish. Raqamli ta’limning zamonaviy tendentsiyalari va ularni ta’lim-tarbiya jarayoniga tadbiiq qilish yo‘llari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi.



**AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)  
international scientific journal  
1-son**

Nashr qilingan sana: 25.02.2024.  
Shrift: "Times New Roman".

**“AJER INTER” MCHJ**

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.  
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172